

*І. О. Темник,
здобувач, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України*

СТИМУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ МАКРОПРОЕКТІВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

У статті висвітлено авторський погляд на туризм як чинник інституційно-інноваційних змін в економіці за умови ефективної реалізації в Україні макропроектів міжнародного туризму.

Ключові слова: макропроект міжнародного туризму, інституції, інноваційний розвиток, еволюція, економічна система.

ПРОБЛЕМА ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток туризму, який в сучасних умовах у світовому масштабі набув досить суттєвої динаміки та справляє значний вплив на розвиток світової економіки та економік конкретних країн [1], є для будь-якої держави тим фактором, що визначає характер розвитку інституцій, які провідні сучасні вчені та фахівці розглядають як правила гри в суспільстві, що спрямовують людську взаємодію до досягнення певної мети [2, с. 6—18]. Туризм у сучасному світі впливає на формування саме тих правил, які дають можливість вітчизняній економіці функціонувати в нових умовах, наближених до світових стандартів та зразків.

У цьому сенсі важливо визначити, яким має бути туризм у країні за необхідності виконання головної мети — розвитку її економіки. Такий розвиток має орієнтуватися на забезпечення конкурентоспроможності економіки країни, впровадження інновацій, які дали б можливість цю конкурентоспроможність забезпечити, тобто має бути інноваційним за своєю суттю, формою та інструментарієм.

З огляду на це автор вважає актуальним формування науково і економічно обґрунтованих національних пріоритетів, стимулів та інструментів, які сприятимуть інституційно-інноваційній розбудові економіки країни в контексті розвитку туристичної діяльності. Організаційною формою взаємодії держави, туристичної галузі, суспільства та міжнародної спільноти, що дозволяє максимально реалізувати потенціал туристичної галузі, є

міжнародні туристичні макропроекти, спрямовані на організацію проведення масштабних знакових подій. Однією з таких подій, яка відбуватиметься в Україні найближчим часом, є Чемпіонат Європи з футболу "Євро-2012" [3].

Перелічені моменти, як і необхідність розгляду туризму як чинника трансформаційних змін в економіці, який сприяє впровадженню якісних, характерних для інноваційного розвитку змін в інституційному середовищі, підвищує здатність країни, її регіонів та міст до реалізації заходів, подібних до "Євро-2012", характеризує готовність туристичної індустрії та місцевої інфраструктури забезпечити належний рівень надання туристичних послуг, зумовлюють актуальність даної статті.

Мета наукових досліджень у межах даної статті полягає в розвитку наукових поглядів на туризм як на чинник інституційно-інноваційних змін в економіці за умови ефективної реалізації в Україні макропроектів міжнародного туризму.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління туристичною діяльністю досить широко представлені в працях закордонних вчених та фахівців, серед яких особливо слід виділити В. Мідлтона, В.А. Квартального, М.І. Кабушкіна, у науковому доробку яких досить повно розглянуто проблеми практики туризму.

Серед вітчизняних учених, які висвітлювали теорію та формували методологію дослідження туристичної діяльності, аналізували проблематику розвитку галузі

туризму в Україні, слід виділити В.К. Федорченка, А.Т. Матвієнка, М.П. Крачила, С.І. Поповича, Г.П. Науменка, В.С. Ковешнікова.

Поряд із дослідженням праць, присвячених розвитку туристичної діяльності, автором даної статті аналізується також науковий доробок, у якому розглядається інституційна теорія. Дослідження цієї теорії в межах даної роботи базувалося на аналізі наукового доробку на стику економічної теорії, права, соціології, психології, політології таких авторів, як Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Гелбрейт (так звані "старі" інституціоналісти) та Д. Норт, Р. Коуз, Г. Мюрдаль, У. Істерлі, К. Менар, Ф. Бем, В. Ойкен, Л. Тевено (неоінституціоналісти). Автор даної роботи віддає перевагу поглядам неоінституціоналістів, логіка досліджень яких будується не від аналізу окремих випадків до узагальнень, а на базі єдиної економічної теорії, починаючи від загальних принципів неокласичної економічної теорії і закінчуючи поясненням конкретних явищ суспільного життя.

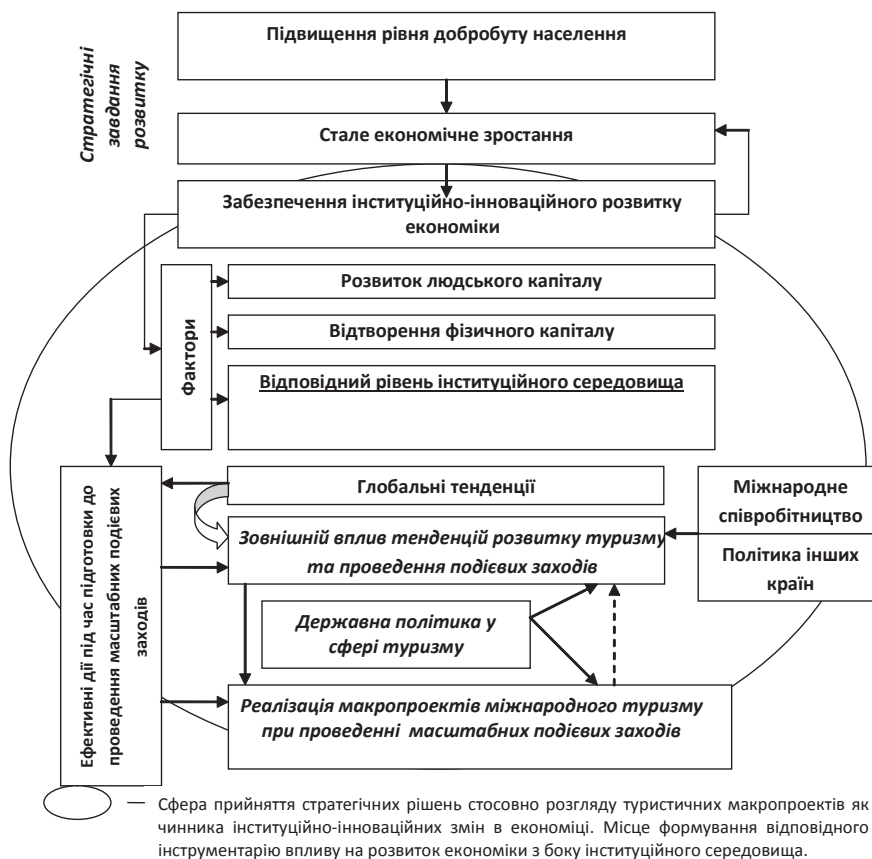
Інституційна теорія в сучасних умовах активно розвивається, що значною мірою спричинено намаганнями комплексного дослідження складних економічних процесів в умовах всесвітньої глобалізації, поглиблення міжнародного поділу праці.

ВИКЛАДЕННЯ МАТЕРІАЛУ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Соціально-економічна дійсність являє собою потік безперервних і різноманітних кількісних та якісних змін, тому економічна система, як і будь-яка інша, може ефективно функціонувати тільки за умови злагодженості й цілеспрямованості дій її елементів.

У ході розвитку відбувається руйнування старих і створення нових інституцій, відносин, зв'язків, при цьому система не встигає досягти стійкої економічної рівноваги, оскільки зовнішні та внутрішні фактори її функціонування знову змінилися і, як наслідок, виникають нові макро- та мікроекономічні, соціальні та політичні зрушення, виявляються нові закономірності й тенденції [4, с. 15—27].

Однією з таких тенденцій сучасного світу є розвиток туризму як у глобальному масштабі, так і в окремих регіонах: за останні 50 років динаміка розвитку міжнародної туристичної діяльності різко зросла і досягла світового рівня. "Всесвітня конференція з прибережних зон" (2003 рік) офіційно визнала туризм найбільшою самостійною галуззю промисловості, на яку припадає приблизно 5—6% ВВП (валового національного продукту) всіх країн. Уже на даному етапі, тобто після 2010 року, кількість туристів на планеті перевищує 1 мільярд осіб і постійно зростає [5].

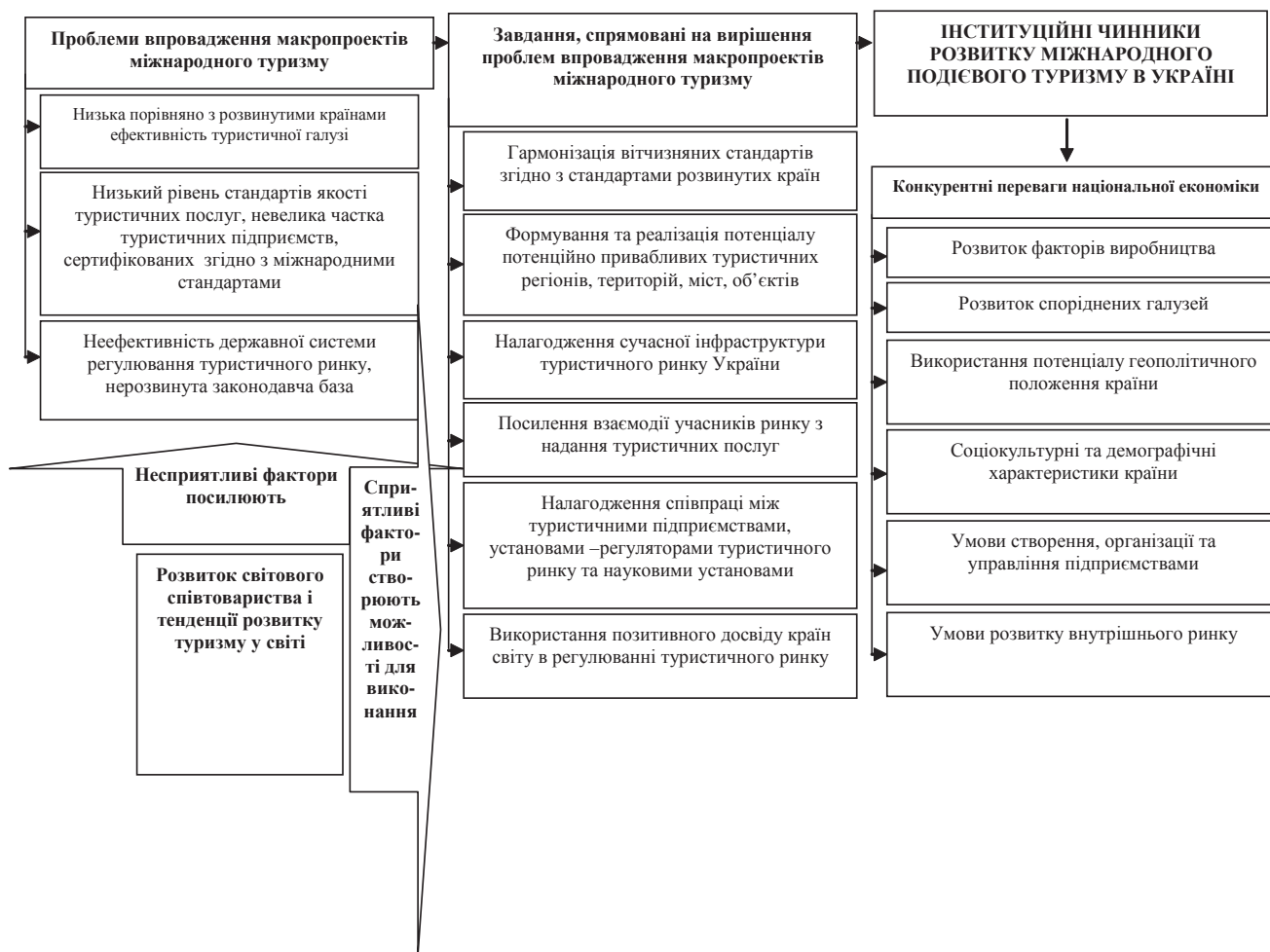
Рисунок 1. Концептуальна схема дослідження проблеми забезпечення інституційно-інноваційного розвитку економіки через реалізацію макропроектів міжнародного туризму

Отже, міжнародний туризм ХХІ ст. перетворюється на дієве соціально-політичне явище, що впливає на світове господарство, економіку багатьох країн і цілих регіонів. Міжнародний туризм на рівні макропроектів є однією з найбільших прибуткових і динамічних галузей сучасної глобалізованої світової економіки.

Характеризуючи взаємозв'язок розвитку туризму та інституційно-інноваційної розбудови економіки, слід зазначити, що розвиток — це, перш за все, незворотна зміна. У цьому сенсі абсолютно стійка економічна система не здатна до еволюційного розвитку, бо вона пригнічує будь-які відхилення від свого стану і за будь-якого втручання ззовні чи прояву внутрішніх конфліктів повертається до рівноваги [6].

Саме незворотність змін передбачає, що економічна система під впливом зовнішнього середовища чи внутрішніх системних протиріч здатна до переходу на якісно новий рівень еволюційного розвитку, проте ці зміни за певних умов можуть вести й до деградації системи [7]. Отже, саме умови визначають характер змін в економічній системі і за цих певних умов у системі можуть виникнути як еволюційні, так і руйнівні процеси [8].

Автор даної роботи, з огляду на результати дослідження бази інституційної теорії, вважає, що такі умови, в першу чергу, формуються інституційним середовищем. Зокрема, Д. Норт, лауреат Нобелівської премії, трактує положення інституційної теорії, вважає, що інституції — це системи соціальних правил, до яких включаються норми поведінки, юридичні та формальні прави-

Рис. 2. Формування міжнародної конкурентоспроможності України через розвиток туристичного ринку

ла. На його думку, інституції впливають на функціонування економіки через дію на витрати обміну виробництва, визначаючи розмір суспільних витрат, у першу чергу трансформаційних, які складаються з витрат виробничих факторів (праці, капіталу, землі), залучених для зміни технологій та предметів [9].

Важливим у цьому плані є визначення форми та змісту власне тих інституцій, за яких мають виникнути процеси еволюційного та інноваційного впорядкування системи. Виходячи із цього, немає сенсу аналізувати примарну рівновагу в економіці; набагато важливіше розуміти системні зміни, тенденції розвитку, зокрема туризму, їх характер і спрямованість, аналізувати фактори, що визначають ці зміни, а їх сприйняття і розуміння дозволять винайти адекватні механізми впливу на інституційне середовище.

Залежно від конкретних історичних умов, економічного становища країни, стану світової та національної економічних систем змінюються завдання, форми і методи здійснення економічної політики, спрямованої на стимулювання інноваційного розвитку економіки через зміну інституційного середовища. В одних випадках зусилля концентруються на подоланні кризових наслідків, в інших — на посиленні економічного зростання, скороченні й пригальмуванні економічного спаду тощо.

На думку більшості сучасних учених, як закордонних, так і вітчизняних, ефективна діяльність у сфері ту-

ризму можлива лише в разі її функціонування в сприятливих інституційних умовах та при її орієнтації на інноваційний розвиток [10]. Особливо це характерно, що вважає за потрібне відзначити і автор даної роботи, для масштабних проектів міжнародного рівня — макропроектів міжнародного туризму, які не лише вимагають певних змін в інституційному середовищі, але і, через потребу у взаємодії на міжнародному рівні (яка стимулює обмін досвідом, стандартами та послугами), стають вагомим стимулом для розвитку інституційного середовища. Таким чином, трансформуватися можуть не лише технології, але й власне інституції. Як зазначає Д. Норт, "функція офіційних правил — підтримка не всіх, а лише певних видів обміну" [9, с. 28—36].

З огляду на це окреслений розвиток слід спрямувати в русло інституційно-інноваційного розвитку, що є як важливим науковим, так і управлінським завданням на державному рівні.

Автором даної роботи розроблено концептуальну схему дослідження проблеми забезпечення інституційно-інноваційного розвитку економіки через реалізацію макропроектів міжнародного туризму (рис. 1).

Основними інституційними чинниками розвитку міжнародного подієвого туризму у світі є: розвиток політико-правових засад і державного регулювання туристичної галузі; екологічна ситуація та охорона навколишнього середовища; стан системи охорони та безпеки;

стан системи охорони здоров'я та гігієна; пріоритети сфери подорожей і туризму; транспортна інфраструктура, у тому числі авіаційна та наземного транспорту; розвиток інфраструктури сфери туризму та супутніх галузей; цінова конкурентоспроможність; потенціал людських ресурсів; природнокліматичні ресурси; культурна та історична спадщина.

Створення і впровадження вітчизняної бази гармонізованих за міжнародними вимогами норм та стандартів якості в туристичній сфері та забезпечення необхідних обсягів фінансування цих робіт; запровадження на території України спеціальної програми сприяння реалізації туристичних макропроектів, спрямованої на гармонізацію українських стандартів з вимогами ЄС з меншими витратами для державного бюджету, — усе це дозволить значно просунутись у забезпеченні інституційно-інноваційного розвитку як туристичної сфери, так і економіки країни в цілому [10].

На рис. 2 представлено сформований автором статті на основі аналізу поточної ситуації на туристичному ринку України узагальнений перелік проблем впровадження макропроектів міжнародного туризму в Україні та завдань, вирішення яких визначає можливість для реалізації конкурентних переваг національної економіки та інституційно-інноваційного розвитку економіки країни.

Таким чином, механізм розвитку інституцій передбачає пристосування поведінки, способу мислення людей до зміни умов розвитку економіки під впливом, зокрема, розвитку туризму, внаслідок чого сама сутність трансформаційного процесу визначається як процес еволюційних інституційно-інноваційних змін [2; 5; 7].

ВИСНОВКИ

Рушійною силою еволюції економічної системи слугують перманентні порушення стабільності цієї системи внаслідок нерівномірності розвитку окремих її елементів і відносин усередині системи. Значний вплив у цьому сенсі мають невідповідності темпів і напрямів процесів розвитку, що відбуваються як у самій системі, так і в зовнішньому середовищі.

Стосовно економіки України, тенденція суттєвого випередження розвитку світового туризму відносно розвитку інших секторів економіки має бути важливою ознакою необхідності змін у правилах гри в суспільстві, які спрямували б людську взаємодію на досягнення певної мети — інноваційного розвитку економіки, тобто — в інституціях. Зі сказаного вище можна зробити висновки про те, що, коли прийняти концепцію ефективності економіки за умов її еволюційного інноваційного розвитку за основну точку відліку, то з'являться важливі причини для розвитку інституційного середовища з метою забезпечення розвитку економіки.

Втілення в життя концепції інноваційного розвитку економіки ґрунтується на передбаченні та недопущенні несприятливого розвитку ситуації, що докорінно змінює методологічну базу управління макропроектами міжнародного туризму, її невід'ємними складовими стають положення еволюційної теорії, системний і ситуаційний підходи, а орієнтиром — інноваційний розвиток туристичної сфери та економіки країни в цілому. Одночасно підвищуються вимоги до розробки якісних прогнозів,

моделювання поведінки економічних систем, планування, а також аналізу результатів перетворень як найважливішого елемента самонавчання й розвитку системи регулювання.

У статті сформульовано концептуальну схему дослідження проблеми забезпечення інституційно-інноваційного розвитку економіки через реалізацію макропроектів міжнародного туризму, що виступають як чинник еволюційних змін в економіці і потребують, як аргументовано автором, формування ефективного інструментарію впливу на еволюційний інноваційний розвиток економіки з боку інституційного середовища. Також наведено узагальнений перелік проблем впровадження макропроектів міжнародного туризму в Україні та аналіз впливу виконання завдань, спрямованих на вирішення цих проблем у контексті необхідності моделі інституційно-інноваційного розвитку економіки країни.

Таким чином, саме вплив ефективної реалізації макропроектів міжнародного туризму на інституційне середовище із застосуванням адекватного ситуації інструментарію є передумовою переходу на новий, інноваційний, рівень розвитку економіки. Виходячи із цього, важливе завдання економічної науки полягає у формуванні теоретичних основ і методологічних підходів, здатних забезпечити для економічних систем різних рівнів вихід на траєкторію сталого інноваційного розвитку.

Література:

1. Харрис Г., Кац Р. Становление международного туризма в XXI веке. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 218 с.
2. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М. Методологічні проблеми дослідження інтернаціоналізації та глобалізації // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: моногр. / За ред. Д.Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 6—18.
3. ЄВРО-2012 у відгуках ЗМІ. Інформаційно-аналітичний бюлетень: Додаток до журналу "Україна: події, факти, коментарі". — К.: Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, 2010. — № 10 (37). — 55 с.
4. Бобылев С.Н., Гиросов Э.В., Перелет Р.А. Экономика устойчивого развития: учеб. пособ. — М.: Изд-во Ступени, 2004. — 303 с.
5. Міжнародний туризм у системі імперативів сталого розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / Л.М. Побоченко; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. — К., 2008. — 18 с.
6. Абалкин Л.И. Логика экономического роста. — М.: Ин-т экономики РАН, 2002. — 228 с.
7. Сухарев О.С. Основные понятия институциональной и эволюционной экономики: Краткий курс лекций / РАН, Институт экономики. — Москва, Брянск, 2004. — 127 с.
8. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. — М.: Дело, 2003. — 464 с.
9. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
10. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія і практика: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 424 с.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2011 р.